SUMAK KAWSAY, BUEN VIVIR, BIZITZE ONA. Garapenari alternatiben bila.

Unai Villalba-Eguiluz

unai.villalba@ehu.eus

UPV/EHUko Ekonomia Aplikatua Saileko irakasle-ikertzailea

Ekonomia eta Enpresa Fakultatea-Araba

Comandante Izarduy kalea, 23, 01006, Vitoria-Gasteiz

Hegoak Zabalduz. 2021ko azaroa

INDIZEA

1. LABURREAN HASTEKO: Zer da Bizitze Ona?

2. ALTERNATIBEN TESTUINGURUA: Posgarapena, Dekolonialitatea, Pluribertsoa, Trantsizioak

3. BUEN VIVIR edo SUMAK KAWSAY? Korronte desberdinak, itzulpenak eta kooptazioak

4. EDUKIAK ETA HELBURUAK: hiru harmonia, helburu globalak, eta beste

4.1. "Maldesarrollo"-aren erroak eta Bizitze Onaren helburu eta estrategiak

4.2. Bizitze Onaren Helburu Globalak

4.3. Bizitze Ona eta feminismoak

4.4. Bizitze Ona eta ekonomia ereduak

5. ESPERIENTZIAK ERREALITATEAN: Konstituzioaren osteko mugak Ekuadorren

5.1. Extraktibismotik ezin atera

5.2. Politika eraldatzaileak sustatzeko mugak: ekonomia popular eta solidarioaren kasua

6. AZKEN HITZAK: Erronkak eta elkar-bilaketak orain eta hemen

7. BIBLIOGRAFIA

LABURPENA:

Sumak Kawsay (edo *Buen Vivir* edo Bizitze Ona) Mendebaldeko garapen ereduari (koloniala, kapitalista, patriarkala... den horri) alternatiba gisa Hego Amerikan sortu den paradigma bat da. Noski, ez da ezerezetik hazi, Andeetako eta Amazonaseko herri indigenen antzinako filosofia, bizimodu eta jakinduria tradizionaletatik abiatuta osatzen joan da. Andeetako filosofia indigenen printzipioetan oinarrituta (erlazionalitatea, erreziprozidade-elkarrekikotasuna, osagarritasuna, korrespondentzia), honakoak dira Bizitze Onaren adierazpide nagusietako batzuk: naturarekin eta izaki guztiokin harmonian bizitzea; naturaren eskubideak errekonozitzea; plurinazionalitatea eta kulturartekotasuna; bizitza komunitatean ulertzea; elikadura burujabetza; ekonomia eredu komunitario eta sozial eta solidarioak, etabar luze bat. Adierazpide hauek antzekotasunak izan ditzakete munduan beste toki askotan eraikitzen diren eredu alternatiboekin, baina ontologia propio desberdin bat dago azpian sakonean. Izakiak eta bizimodua ulertzeko era propio hori klabeak da.

Bizitze Ona Ekuador eta Boliviako konstituzioetan agertzeraino ailegatu da, eta beraz politiketan islada bat izan beharko zukeen, baina gero gobernuen praktikak eta ekonomia moldeak (adibidez extraktibismoa) ez dira askorik aldatu. Nola eredu alternatiboak martxan jarri egungo errealitateetatik abiatuta? Bai ala bai kontraesanak sortuko dira bidean, baina ontologiaren oinarriak gogoratzea klabea da kontraesan horietan iparra (edo hegoa) galdu ez bada nahi behintzat.

HITZ GAKOAK: *Sumak Kawsay*, *Buen Vivir*, Naturaren eskubideak, Garapenari alternatibak.

ABSTRACT:

Sumak Kawsay (or *Buen Vivir* or Good Living) is a paradigm that has recently spread in South America as an alternative to the Western development model (colonial, capitalist, patriarchal...). Of course, it did not come out of nowhere, it was formed from the ancient philosophy and the way of life and traditional wisdom of the indigenous peoples of the Andes and the Amazonas. Based on this Andean indigenous philosophy's principles (relationality, reciprocity, complementarity, correspondence),

some of the main expressions of the Buen Vivir are: living in harmony with nature and all beings; recognizing nature's rights; plurinationality and interculturalism; understanding life within a community; food sovereignty; communitarian and social and solidarity economic models, etc. These expressions may have similarities with alternative models that are built in many other places in the world, but there is a different own ontology underneath. These characteristic way of understanding beings and life is key.

The *Buen Vivir* has gone so far as to appear in the constitutions of Ecuador and Bolivia, and so it should have a reflection into policies, but then government practices and economic models (e.g. extractivism) have not changed much. How to implement alternative models departing from current realities? Contradictions will arise either way, but the basics of the ontology are the clue in order not to lose the north (or south) in those contradictions.

KEY WORDS:

Sumak Kawsay, *Buen Vivir*, Rights of Nature, Alternatives to Development.

"Soy, soy lo que dejaron

Soy toda la sobra de lo que se robaron

...

Soy el desarrollo en carne viva

Un discurso político sin saliva"

"Latinoamerica" abestia, "Calle 13" musika taldea.

1. LABURREAN HASTEKO: Zer da Bizitze Ona?

Antza, *Calle 13*-ren abestiak dioen moduan, garapenak munduko biztanleriaren parte batentzat behintzat min ematen du ("en carne viva"), eta gainera gaur egun sinisgaitza bilakatu eta ez da erakargarria ("discurso político sin saliva"). Noski, hau ez da bapatean ezerezetik gertatu, prozesu historiko luzeen testuinguruan kokatzen da, eta "mindutako" Latinoamerikako biztanleri horrentzat kolonialismoaren atzetik dator ("la sobra de lo que se robaron"). *Sumak Kawsay*, *Buen Vivir*, edo Bizitze Ona[1] garapenaren diskurtso horri alternatiba gisa agertu zen XXI mendearen hasieran Latinoamerika andinoan, herri indigenen ikusmiratik abiatuta, eta Ekuadorreko eta Boliviako konstituzioetan presentzia izateraino ailegatu zen 2008 eta 2009an hurrenez hurren.

Garapenaren diskurtsoa XX mendearen erdikaldetik aurrera mundu osoan gailentzen joan zen, eta jendarte eta ekonomia aurreratuen helburu desiragarritzat jotzen zen. Baina pixkanaka 1970ko hamarkadatik aurrera, garapenaren diskurtso eta praktika horiek sortzen zituzten kalte ugari agerian geratzen joan ziren, eta sektore politiko, sozial eta akademiko desberdinetatik kalte horiek seinalatu eta garapena kritikatu zuten. Ordutik, askorentzat konponbidea garapenaren diskurtsoa eta praktikak hobetzea izan da, fintzea, birmoldatzea, zabaltzea, eta horrela sortuz joan izan dira garapen jasangarria, garapen partehartzailea, ekogarapena, giza garapena, garapen

[1] Hirugarren kapituluan hitzegingo dugu "itzulpen" zehatzen garrantzia haundiaz, oraingoz ñabardura haundirik sartu barik.

lokala, garapen endogenoa, etabar luze bat. Baina diskurtsoak eta ikuspegiak aldatuta ere, praktikan, garapenaren albo-kalteek bere horretan jarraitu izan dute. Albo-kalteak, munduko biztanleriaren parte batentzat behintzat, garapenaren praktikekin galtzaileak eta irabazleak egon ohi dira eta. Horregatik, posgarapenaren kritika sakonagoak eman dira, eta horien baitan kokatu dezakegu *Sumak Kawsay* edo *Buen Vivir*, beste alternatiba integral bat bezala.

Zer da ba Bizitze Ona beraz? Jendartean bizitza ulertu eta antolatzeko paradigma bat. Zentzu horretan garapenaren galdera antzerakoari erantzuten dio (zeintzuk dira bizimodu eta helburu desiragarriak?); baina abiapuntu eta klabe desberdinetan bilatzen du erantzuna. *Sumak Kawsay* edo *Buen Vivir* paradigmaren barruan korronte desberdinak daude, eta bakoitzak erantzun desberdinak emango ditu ere, baina badaude garapenaren diskurtso nagusietatik bereizi ohi dituzten oinarri batzuk.

Garapenetik bereizten dituen oinarri horiek, modu desberdinetan sailkatu ohi diren arren, gutxi gora behera honakoak dira (Villalba 2013): (i) Ongizatea eta bizitza kalitatearen birkontzeptualizazio bat, non harmoniak eta ekitateak modu komunitario edo kolektibo integral batetan garrantzia haundian hartzen duten; (ii) Gizakion eta naturaren arteko erlazioen birkontzeptualizazio bat, berriro ere harmonia printzipioa gidari, non jasangarritasun edo iraunkortasunaren ikuspegietatik haratago biozentrismoruntz gerturatzen garen, naturaren eskubideak onartzeraino; (iii) Historia eta garapena modu lineal, unibertsalista, eta ekonomizista batetan ulertzeari kritika; (iv) Herri indigenen kultura eta jakinduriei berriro balioa eta errekonozimendua ematea, plurinazionalitatea eta interkulturalitatea aldarrikatuz. Esan ohi da Bizitze ona hiru harmonia edo oreka lortzean datzala (Cubillo-Guevara et al. 2016): (i) pertsonala edo norberarena bere buruarekin (identitatea); (ii) sozial-komunitarioa (ekitatea); (iii) integrala, osotasunezkoa, edo naturarekikoa (biozentrismoa). Finean modernitate, kolonialitateari eta kapitalismoari egiten die kritika Bizitze Onak. Kritika horien kokapena egingo dugu jarraian.

Nuestra convicción compartida… es que el concepto de «desarrollo como progreso» requiere ser deconstruido y reemplazado por alternativas que respeten y nutran la vida sobre la Tierra. El modelo desarrollista occidental predominante es un constructo homogeneizador que ha sido adoptado por gente de todo el mundo bajo condiciones de coerción material. El término posdesarrollo resume una miríada de críticas sistémicas y estilos de vida alternativos.

…propone poner a prueba todos nuestros actos según los parámetros de equidad social, sabiduría ecológica, diversidad cultural y democracia económica y política.

Pluriverso. Un diccionario del posdesarrollo.

Kothari A., Salleh A., Escobar A., Demaria F., Acosta A. (2019)

2. ALTERNATIBEN TESTUINGURUA: Posgarapena, Dekolonialitatea, Pluribertsoa, Trantsizioak

Garapenaren diskurtso, ideia, eta praktikak ia mundu osoan zehar gailentzen joan ziren hamarkada luzez bigarren mundu gerra geroztik. Garapenkeria zabaltzearen ondorioen aurrean, 1990 hamarkadaz geroztik garapenaren paradigma horri errotik kritika zorrotz bat egiten dion alternatiba gisa sortu zen posgarapena (Escobar 2010, Gudynas 2014).

Garapen terminoak esanahi bakarra ez duen arren (lehen abizen ugari jarri dizkiogu: giza garapena, jasangarria, tokikoa…), normalean historian zehar aurrerabide materialaren eta modernizazioaren ideiekin lotu izan da. Aldi berean, aurrerabide hori ekonomiaren hazkuntzarekin identifikatu-sinplifikatu izan da maiz, eskuragarri dauden ondasun eta zerbitzuen hazkuntza horrek jendartearekin ongizatea hobetuko zuelakoan modu batean edo bestean. Ostera "abizendun garapen teoriek", hazkuntza materialaren zentralitate hori gainditu nahian, gizakion gaitasunen zabalkuntzan eta aukeratzeko ahalmenean fijatu dira adibidez. Baina askorentzat, praktikan behintzat, ez dute lortu hazkuntza ekonomikoaren diskurtsoaren nagusitasuna baztertzea.

Bestalde, posgarapenaren aburuz, garapen terminoak (abizendunek ere) beti botere harreman disparekoak izkutatu izan ditu bere atzean. Besteak beste garapenak ez du nahikoa errekonozitzen historikoki emandako menpekotasun prozesuen papera: kolonialismoa eta kolonialitatea nagusiki. Hau da, posgarapenaren aburuz, Europar

jatorriko herrialdeen modernitatea, industrializazioa, aurrerapena, eta finean garapena, posible izan ziren historian zehar beraien koloniak menperatu eta ustiatu zituztelako europear metropolien beharren arabera. Mende luzez kolonietatik bortzaz ateratako "baliabideek" (zilarra, esklabuak...) ahalbidetu zuten metropolien metaketa materiala eta industrializazioa.

Beste hitzetan, herrialde (edo jendarte sektore) aberatsen garapena, beste herrialdeen azpigarapenaren kontura eman izan da historikoki. Garapena eta azpigarapena mendebaldeko kapitalismoaren hedatzearen prozesu berberaren bi aldeak lirateke beraz, non herrialde eta jendartearen sektore batzuek metaketa materiala eta onura sinboliko-kulturalak pilatzen dituzten eta besteek kalteak pairatzen dituzten. Garapena ez zen beraz norabide bakarreko lasterketa desiragarri bat, non herrialde batzuek hobeto eginagatik edo lehenago hasi izanagatik aurreratuago dauden, eta besteak eurengandik ikasi eta imitatzen saiatu behar diren. Lehia gordin bat zen, eta beraz, herrialde guztiak ezin dira garapen ideal horretara ailegatu, sakonean menpekotasun eta botere harremanak daudelako, eta garapena "ondasun posizional" bat bilakatu delako.

Botere harreman horietatik ihes egin nahian, posgarapenak aldarrikatzen du ez dagoela historiaren linealtasun bakar bat, guztiok helburu dugun helmuga bakar bat. Posgarapenaren arabera ezin da garapena bezalako errezeta edo konponbide unibertsalik egon, munduko edozein txokotan baliagarria izango dena. Aitzitik, tokian tokiko eta kultura bakoitzari egokitutako proposamen mota anitzak defendatzen ditu posgarapenak. Horregatik, pluribertso kontzeptua ere zabaldu dute, proposamen alternatibo askoren aniztasuna plazaratzeko (Kothari et al. 2019). Proposamen hauen artean Bizitze Ona aurkitzen da[2], baina baita beste lurralde batzuetan sortutako proposamenak ere, adibidez Desazkunde mugimenduena Europan. Orokorrean trantsizio diskurtso bezala ulertu daitezke posgarapenaren proposamenak: egungo sistematik ateratzeko bide ugarien esperimentazioa bilatzen dutenak (Escobar 2015).

Posgarapenaren oinarrian honako ideiak daude: (i) garapen-azpigarapen binomioaren aurka egitea; (ii) mendebaldeko adituen jakintza arrazionalen metodoen aurrean, bestelako jakintza ekologia anitzak ere baliatzea; (iii) diskurtso bakarra eta historiaren

[2] Hau "guk akademikook" egiten dugun klasifikazio bat da, ez du esan nahi herri indigenak euren proposamenarekin beraiek nahita eta konszienteki posgarapenaren barruan kokatzen direnik. Beraz, berriro akademiaren jakinduriaren arrogantziaz besteengandik hitzegitearen eta tutelatzearen arriskua dago.

linealtasuna kritikatzea (pluribertsoaren alde); (vi) mugimendu sozial emanzipatzaileak sortzea.

Posgarapena ulertzeko dekolonialitatea ere azaldu behar da. Lehen kolonialismoa aipatu dugu, baina berau arestian emandako prozesu historikoa da. Ordea kolonialitateak jarraitu izan du, boterearen, izatearen, eta jakintzaren menpekotasun forma bat bezala (Quijano 2011); non balio batzuk (mendebalde modernoarenak) besteengan gailendu izan diren. Horregatik *Sumak Kawsay* alternatiba paradigmatikoa da, ez da soilik bestelako proposamen bat, baizik eta beste nonbaitetik sortua dela ere, bai ontologikoki, sozialki, zein geografikoki, Amerikako baztertutako herrialde indigenen eskutik hain zuzen (Walsh 2010, Gudynas 2011).

Ondorengo taulak adierazten duenez, garapena "garapen-txarra" bilakatu omen zenez, "bizitze-txarrara" eramaten gintuen. Beraz "posgarapenaren bizitze ona" sortu behar zen horren aurrean, hainbat dimentsiotan alde nabermenak sustatzen dituelarik.

Taula 1. Garapenaren "malvivir" eta posgarapenaren "buen vivir" arteko desberdintasunak.

Dimentsioak	"Mal Vivir" – "Maldesarrollo"	Posgarapenaren "Buen Vivir"
Natura	Kutsadura, isolamendua, suntsipena, gehiegizko ustiapena, hondamendiak, merkataritza-balioa	Harreman harmonikoa, naturaren parte izatea, naturarekiko komunioa eta batasuna, arreta handiz tratatzea, soilik behar adina hartzea, bizitzaren balioa
Gizakia	Indibiduala, banandua (burua, gorputza, espiritua, emozioak), alienatua, besterendua, estresatua, diruaren balioa (jabetzea).	Kontzientea (espiritua, burua, gorputza, emozioak), osasuntsua, ondo elikatua, komunitatean, erritmo naturalean eta etikoan biziz.
Gizartea	Lehiakorra, segurtasunik gabea, inekitatiboa, desorekatua, kulturalki homogeneoa, axolagabea, kontsumista, baztertzailea, bidegabea	Komunitarioa, segurua, berdintasunezkoa, heterogeneoa, askotarikoa, kulturartekoa, plurala, solidarioa, lankidetzakoa, elkarrekikoa, barneratzailea, justizia soziala.
Ekonomia	Kontzentratzailea, kapitalista, esplotatzailea, jabetza pribatua, produktibista, efizientzia, lan prekarioa	Solidarioa, birbanatzailea, komunitarioa, jabetza mota ezberdinak (adibidez, kooperatiboa, mistoa), onura amankomuna, lanaren gozamena
Estatua	Nazionala, desarautua, ordezkaritza bertikala, merkatuaren zerbitzura, kapitalaren boterea (dirua), justizia liberala (eskubide indibidualak)	Plurinazionala, birbanatzailea, arautzailea, parte-hartze horizontala, publikoaren defentsa, burujabetza soziala, justizia plurala (naturako eskubideak)

Iturria: Rodriguez-etik (2016) moldatua.

Atal hau bukatzeko, azken ohar bat. Posgarapenaren kezka bat ere jakintzaren sormenaren legitimidadea da. Hau da, "mendebaldeko akademikook" ez dezagun mundu osoaren unibertsaltasunaz gure zilborretik idatzi. Hori bera egitearen arriskuan nagoenez testu honekin, jarraitu aurretik aitortu dezadan nondik edo nola, nahita edo/eta nahigabe hitzegiten dudan, mundu honetan botere-pribilegio posizio ugariren jabe: gizonezkoa (ustez), zuria, europearra, heterosexuala (oraingoz), akademikoa (lanaz), etabar. Bestetik, akaso nere alde, esan dezadan jatorri euskaldun eta ekuadortarra erdibana ditudala, familiaren erdia beti Ekuadorren, eta hori esanguratsua izan daiteke ere eskuartean dugun gai honetaz gertuagotik hitzegiteko.

"El Vivir Bien/[Buen Vivir] es la vida en plenitud. Saber vivir en armonía y equilibrio.

En armonía con los ciclos de la Madre Tierra, del cosmos, de la vida y de la historia, y en equilibrio con toda forma de existencia en permanente respeto.

Al hablar de Vivir Bien/[Buen Vivir] se hace referencia a toda la comunidad.

No se trata del tradicional bien común reducido o limitado sólo a los humanos. Abarca todo cuanto existe, preserva el equilibrio y la armonía entre todo lo que existe"

Huanacuni F., 2010.

3. BUEN VIVIR, SUMAK KAWSAY edo BIZITZE ONA? Korronte desberdinak, itzulpenak eta kooptazioak

Bizitze Onaren inguruko korronte teoriko desberdinak daude, eta aldi berean bere sorreraren aitzindariak ere anitzak dira, ondorioz, Bizitze Onaren proposamen estrategiko-praktikoak eta aktore nagusiak ere orotarikoak dira. Horrela bada, Bizitze Ona, singularrean baino, hainbatek Bizitze Onak pluralean aldarrikatzen dituzte, aipatu berri dugun pluribertsoaren aniztasuna errekonozitu nahian ere. Bizitze Onaren baitan hiru korronte nagusi identifikatu ohi dira beheragoko taulan adierazten dugun moduan: bata indigenista, pachamamista, kulturalista edo partikularista bezala izendatu ohi da; beste bat ekologista, postgarapenekoa edo pluralista gisa; eta hirugarren bat sozialista, postmarxista, estatista edo unibertsalista moduan. Noski, hauek banaketa abstrakto idealak dira, errealitatean hiru korronteetako pentsamenduak eta aktoreak nahastu ahal dira: adibidez, indigenak ere sozialistak eta/edo ekologistak izan ahal dira aldi berean. Baina korronte bakoitzaren ezaugarriak identifikatu baino lehen, goazen kontzeptu edo terminu bera nola izendatu eta zein hizkuntzatan adieraztearen eztabaidarekin. Izan ere, gauzak nola izendatzea erabakitzen dugunean jada hautu garrantzitsu bat egiten ari gara konnotazio ugari dituenak ostera.

Arestian Bizitze Onaren jatorria herri indigenengandik datorrela esan badugu, noski, beraiek euren hizkuntza propioan egin ohi dute, adibidez Ekuadorreko *Kichwan*, eta beraiek *Sumak (Alli) Kawsay* terminua erabili ohi dute. Terminu hori *Buen Vivir* bezala ezagutarazi da gazteleraz, baina indigena eta ikerlari askok esaten dute *Sumak Kawsay* eta *Buen Vivir* ez dutela zehatz mehatz esanahi berbera, adibidez gazteleraz ere "*Buenos Convivires*" edo "*Vivir en armonía*" edo "*Vida en Plenitud*" hautatu ahal zitekeela. Baina atzean dagoen eztabaida ez da bakarrik itzulpen konkretu batena, baizik eta horren sakoneko esanahiarena eta nork diskurtsoa bereganatzen duenarena, kasu honetan hizkuntza bakoitzak ontologia konkretu bat bait du atzetik, mundu ulertzeko modu bat, eta *kichwa* edo gaztelerarena ez dira berdinak. Ingelesez akademikoki gai hauen inguruan idazten dugunok ere, *good living* itzulpena erabili beharrean *Sumak Kawsay* edo *Buen Vivir* terminuak erabiltzen ditugu, segun eta zer azpimarratu nahi dugun.

Eta beraz, euskaraz zer terminu erabili beharko genuke? Bizitze Ona, Ondo Bizitzea, Biziera Ona, Bizimodu Armoniotsua, ala gaztelerazko zein kichwazko jatorrizko terminuak? Erantzun bakar errazik ez dago. Hemendik aurrera, testu honetan orokorrean *Buen Vivir* terminua gazteleraz erabiliko dut Ekuadorreko proposamen ofizialetaz edo korronte sozialista-estatistaz hitzegiteko. *Sumak Kawsay* terminua kichwaz erabilita korronte indigenista eta antzineko filosofia andinoa azpimarratzeko erabiliko dut. Eta Bizitze Ona terminua euskaraz, ez bata ez bestea nabarmentzeko, baizik eta proposamen anitzak barnehartu ditzakeen terminu zabal bezala.

Konsziente izan gaitezen terminologia eta itzulpenaren kontua ez dela kapritxo huts bat. Hainbat indigena mugimenduk esan dute Gobernua saiatu izan dela eurena propioa den ikusmira bat kooptatzen. Hots, alternatibarako potentziala duen *Sumak Kawsay*-ren paradigma nolabait fagozitatu, moldatu, eta sistemarekin funtzionala izan daitezkeen lelo edo proposamen mugatuetan bihurtu.

Ikus dezagun beraz zeintzuk diren hiru korronteak, eta horrela errazago ulertuko dugu terminu batzuk edo besteak erabiltzeak izan ditzakeen konnotazio anitzak. Ondoko taulak erakusten duen moduan, korronte indigenista andeetako mundu ikuskeran oinarritzen da, bere lehentasunak komunitate indigenen autogobernu eta autoeraketa dira, eta aktore nagusiak herri eta nazionalitate indigena berak dira. Posizionamendu honetatik, *Sumak Kawsay* sustatzeko estrategia zuzenena komunitateen (bir)eraikitzea da.

Taula 2. Bizitze Onaren korronte desberdinak.

	Indigena-Pachamamista/ Kulturalista/ Partikularista	Ekologista / Post-garapen / Pluralista	Sozialista-Postmarxista / Estatista / Unibertsalista
Epistemologia	Andeetako mundu-ikuskera	(Post-)modernoa	Modernoa
Terminologia	Sumak Kawsay Osotasunean bizitzea	Buen Vivir	Buen Vivir – Ongizatea Giza garapena
Lehentasunak	Komunitateen autogobernua / Autonomia	Naturaren babesa	Ekitatea, Justizia Soziala Estatua berreskuratu
Natura	Komunitate Bizi Zabaldua	Biozentrismoa Iraunkortasun Sendoa	Iraunkortasun "pragmatikoa" (ahula)
Garapenaz	Garapenari Alternatiba	Garapenari Alternatiba	Neo-garapenkeria
Aktore nagusiak	Herri eta nazionalitateak	Jendartea	Estatua
Estrategiak	Komunitateen (Bir)eraikitzea	Post-Extraktibismoa Trantsizio kolektibo eta partehartzaileak	Hazkundea birbanaketarako Ekonomi dibertsifikazioa Metatze endogenoa Kudeaketa Publikoa

Iturria: Norberak egina, Villalba-Eguiluz eta Etxano-n (2017) oinarritua.

Korronte indigenista horrekin nahiko ondo bat egin dezake korronte ekologista posgarapenekoak. Ekologistek naturaren eskubideetan eta biozentrismoan jarri ohi dute azpimarra. Eta horretarako jendarte osoa eta mugimendu sozialak dira aktore garrantzitsuenak, zeintzuek trantsizio kolektibo eta partehartzaileak jarriko lituzketen martxan post-extraktibismoa sustatu ahal izateko.

Korronte estatista praktikan apur bat bereizten da aurreko bietatik. Ekuadorreko eta Boliviako "gobernu progresistetatik" gertuago kokatu daiteke korronte hau, eta bere lehentasunak ekitatea eta justizia soziala sustatzea dira estatuaren egiturak eta sektore publikoaren norabidea horretarako berreskuratuz. Aktore nagusia beraz Estatua bera da, ez herri indigenak ezta mugimendu sozialak. Eta modu horretan, estrategia agerienak birbanaketa sozialera bideratutako hazkunde ekonomikoa izan da, teorian hazkunde hori ekonomiaren dibertsifikazioa bilatuz, metatze endogenoa sustatuz, eta enpresa publikoen eta estatuaren paper sendotuago baten bidez.

Hiru korronteen arteko desberdintasunak eta euren lehentasun eta aktoreak ikusita, batzuek esaten dute *Sumak Kawsay* ez dela *Buen Vivir*-aren berdina, horregatik itzulpenen garrantzia. Eta euskaraz Bizitze Ona termino bakar bat erabiliko bagenu, zer galtzen eta/edo irabazten dugu bidean terminua euskaratzean?

Jatorrian filosofia indigena andino-amazonikoa dagoenez, eta guretzat (euskaldun, moderno-europearrak) korronte hori bera arrotzena suertatu daitekeelakoan, zentratu gaitezen apur bat gehiago horren bereizgarri batzuk aztertzen[3] (Choquehuanca 2010, Macas 2010):

(I) "Ondo" bizitzea aldarrikatzen dute, ez "geroz eta hobeto" ("Vivir bien vs. Vivir mejor"). "Hobeto" terminuak hazkuntza eta lehiakortasunaren logikan erori daiteke. "Ondo" terminuak ordea nahikotasuna eta harmonia azpimarratzea du helburu. Ondo eta harmonian jada gorentasun maila bat da. Gainera, nahikotasuna egungo krisi ekologikoaren testuinguruan garrantzitsua da, amalurraren limiteak eta zikloak errespetatzeko gakoa delako. Egungo trantsizio ekologikoetan askotan hitzegiten da efizientziaz, baina garrantzitsua da ere sufizientzia-nahikotasun printzipioa. Hemen akaso desazkundearen lema ezagun batekin talka bat ikus daiteke, "gutxiagorekin *hobeto* bizi" dioenak, baina ez da zertan. Desazkundearen testuinguruan "hobeto" horrek ez du hazkuntza kuantitatiboa suposatzen, baizik aldaera kualitatiboa, ondasunen kontsumoa baloratzetik ongizate kolektiboko aldagaiak baloratzera pasatzerakoan.

(II) Herri indigenen osagarritasun printzipioa askatasunaren idealetik baina haratago doa. Gure mendebaldeko kulturan askatasun indibidualak balore goren bat bezala jartzen dugu, bai legalki baina baita psikologiko eta kulturalki ere. Kultura indigena andinoan komunitatean ematen den osagarritasuna da garrantzitsuago, azpimarratzen delako gizabanakoa ezin dela existitu komunitatetik kanpo, osotasuna ulertu barik. Gizakia nekez izango da pertsona osoa bere komunitatean ematen diren osagarritasun eta elkarrekikotasunean oinarrituta ez bada.

(III) Kontsentsu mekanismoak aplikatzea erabakiak hartzeko prozesuetan, demokrazia liberala baino. Aurrekoa jarraiki, askatasun indibidualean oinarritzen bagara, kolektibo bat askatasun indibidualen batura soila bilakatu ohi da, eta gure mendebaldarron erabaki modu demokratikoak gehiengoen baturan oinarritzen dira. Komunitate andinoetan ordea kontsentsua da nagusi, testuingurua oso bestelakoa delako. Komunitatea entitate txiki, gertuko eta egonkorra izan ohi zen, beraz sortzen diren erlazioak oso sendoak izan daitezke, eta erabaki bat denboran mantendu eta

[3] Ez ditut komunitate indigenak idealizatu nahi: errealitate konplexuak eta aldakorrak dira ere. Baina gure kulturatik desberdinak diren esentzia bereizgarri batzuk idealki aztertzea da hemengo analisi ariketaren helburua.

defendatu ahal izateko “gehiengoa” batzutan ez da nahikoa, kontsentsua behar da. Noski, kontsentsuak denbora eskatzen du ere, erabakiak ezin dira hartu guztion egoerak ulertu artean. Baina kontuz, kontsentsuak eta komunitateek ere botere harremanak izkutatu ditzakete bere baitan, eta hau bereziki esanguratsua izan daiteke genero kontuetan.

(IV) Lana zoriontasuna da. Bai, lanaren kontzeptua bestelakoa delako. Lana ez da enplegu ordaindua. Lan nagusia komunitatearekin batera egiten diren biziraupen kolektiborako lanak dira, bai “produktiboak” zein “zaintza” lanak. Zentzu horretan lana elkarrekin egoteko unea da, askotan *minga* kolektiboak egiten direlako, baita ikasketarako prozesua izan daiteke, eta gainera askotan ez da lan merkantilizatua. Umeen laguntza lanean ere barnebildu daiteke, komunitatean txertatzeko ikasketa prozesu bezala ulertu bait daiteke.

Noski, hau guztia ez dut idealizatu nahi. Baina saiatu gaitezen ulertzen horrek suposatzen dituen sakoneko aldaketa guztiak gure bizimoduan. Eta hori posible da besteak beste *Ayllu*-a edo “komunitatea” erdigunean dagoelako, *Ayni* eta *Pacha*-ren denbora-espazio unitate ez linealean. Bereizgarri horiek posible egiteko gako kontzeptual garrantzitsu batzuk daude: (i) Bizitza erdigunean jartzea (ez soilik gizakiona); (ii) Erlazio harmoniotsua naturarekin bilatzea; (iii) paradigma komunitarioa praktikan jartzea; (iv) lurraldetasun eta plurinazionalitate ereduak garatzea.

Jatorri eta filosofiaz aritu gara, hainbat gako identifikatuz: ona, ez hobea; osagarritasuna; kontsentsua; lana birpentsatu. Zaila da hala ere hori guztia gure kontestuan praktikan jartzen. Goazen hurrengo bi ataletan eduki zehatzagoak eta politika batzuen bilakaera aztertzera.

El Buen Vivir, en esencia, es el proceso de vida que proviene de la matriz comunitaria de pueblos que viven en armonía con la naturaleza. El Buen Vivir constituye un paso cualitativo importante al superar el tradicional concepto de desarrollo y sus múltiples sinónimos, e introduce una visión diferente, mucho más rica en contenidos y, por cierto, más compleja.

Acosta, A., 2013.

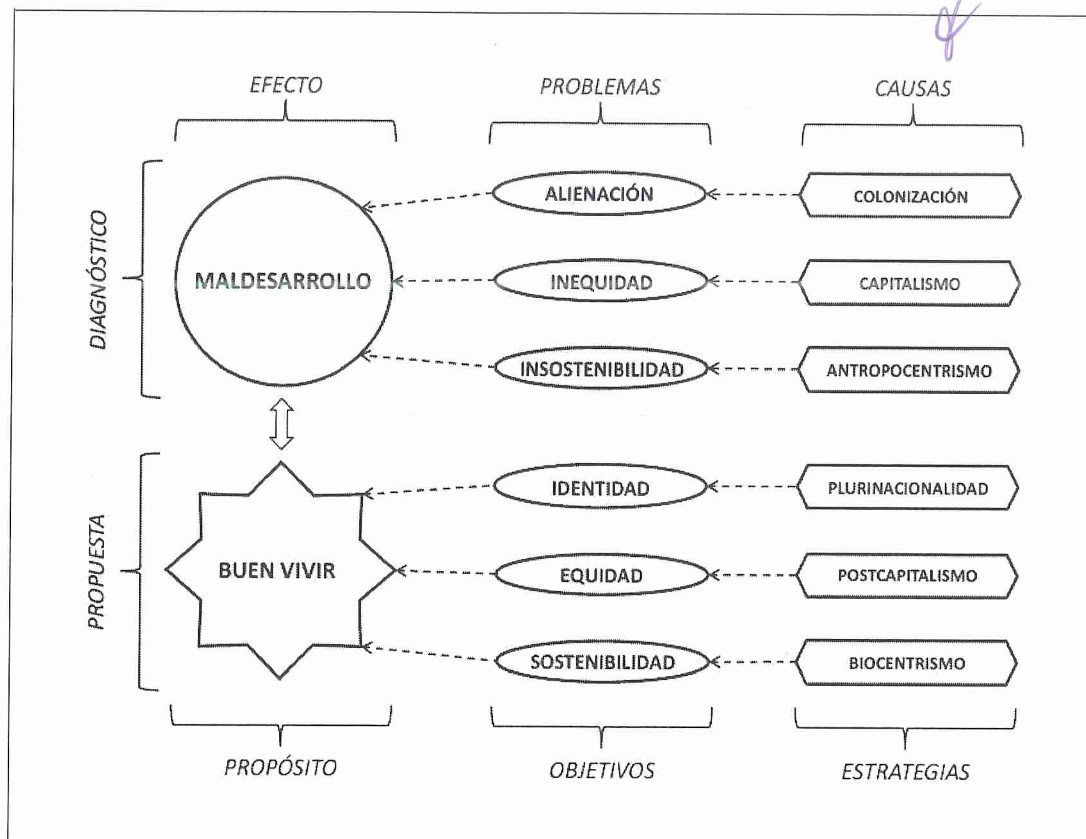
4. EDUKIAK ETA HELBURUAK: Hiru harmoniak, helburu globalak, eta beste

Korronte teoriko eta esperientzia anitzak existitzen badira, ezin da egon Bizitze Onaren doktrina bakarra, helburu, eduki eta berau zabaltzeko estrategiei dagokienean. Izan ere, Bizitze Ona, eraikitze prozesuan dagoen ikuspegi plurala da. Noski, are zailago suertatzen da neurri eta adierazle operatiboak topatzea. Hala ere, gabeziak gabezi, helburuak eta edukiak definitzeko ariketak interesgarriak dira. Jarraian kasu egingo diegu horietako batzuei.

4.1. Maldesarrollo-aren erroak eta Bizitze Onaren helburu eta estrategiak

Lehenik erreparatuko diogu beheko irudian sintetizatzen den Cubillo-Guevara-k et al. (2016) egindako proposamenari. Beraiek lehenbizi garapena "maldesarrollo" bezala ulertzen dute, Tortosa (2011) jarraiki, eta horren arazo eta jatorrizko zergatiak identifikatzen dituzte: kolonizazioak alienazioa sortu du, kapitalismoak inekitatea, eta antropozentrismoak hondamendi ekologikoa.

Irudia 1. *Maldesarrollo*-aren arazoak eta *Buen Vivir*-aren helburu eta estrategiak

Iturria: Cubillo-Guevara et al. (2016)

Beraz horren aurrean Bizitze Ona garapenari paradigma alternatibo gisa ulertzen bada, helburu eta estrategia alternatiboak proposatzen dituzte. Alienazioaren arazoaren aurrean, helburua identitate anitzak berreskuratzea litzateke, eta horretarako estrategia plurinazionalitatea sustatzea. Plurinazionalitateak aldi berean, (i) dekolonialitate, (ii) autodeterminazio, eta (iii) interkulturalitate politikak beharko lituzke; eta politika horiek garatzeko neurri batzuk kuoten sistemak, erreparazio sinbolikoa, tratu preferentziala, etabar lirateke (Cubillo-Guevara et al. 2016).

Bigarrenik, inekitatearen arazoaren aurrean, ekitatea jartzen dute helburu, postkapitalismoa eraikitzearen estrategiaren bidez. Horren bidean politika posible batzuk hauek lirateke: (i) merkatuen erregulazioa, (ii) birbanaketa sistemak, estatuaren zerga sistema eta zerbitzu publikoen bidez, (iii) ekonomia jardueraren eskalaren birdimentsionamendu eta deszentralizazioa, eta (iv) orokorrean, jarduera ekonomiko askoren desmerkantilizazioa. Politika hauek garatzeko neurri anitzak hartu beharko lirateke arlo laboralean, finantzieroan, produktiboan, merkataritzan, eta kontsumoaren ereduetan (idem.).

Hulpena?? 2 ?

Hirugarrenik, jasangarritasun edo iraunkortasuna helburu badira, horretarako estrategia antropozentrismotik biozentrismora pasatzea litzake. Horretarako politika posible batzuk honakoak: (i) naturaren truke balioen aldaketa, (ii) naturaren erabilera balio guztien errekonozimendua, eta (iii) bereziki naturaren berezko balio intrintsekoak errekonozitzea. Honetarako neurri posible orokor batzuk hauek lirateke: ekoizpen eta kontsumoaren kanpo-eraginak kontutan hartzea, natura desmerkantilizatu eta birkontzeptualizatzea, eta berritasun nagusi moduan naturaren eskubideak aitortzea.

Laburtzeko, ikuspegi honetatik beraz, Bizitze Onaren gakoa hiru harmoniak dira, eta horiek lantzeko plurinazionalitatea, postkapitalismoa, eta biozentrismoa landu beharko lirateke.

4.2. Bizitze Onaren Helburu Globalak

Autore berdinek, baina geroago Hidalgo-Capitán-ek gidatuak (2019) Bizitze Onaren Helburu Globalak aurkeztu zituzten. Nazioartean eta ostera tokian toki ere leku guztietan ageri diren Nazio Batuen Garapen Jasangarrirako 17 Helburuen alternatiba gisa sortu nahi izan dituzte. Beheko irudian ikusten denez, arestian aipatutako hiru harmonia mailatan (norberarekin, komunitate zabalduarekin, naturarekin) oinarritutako hiru helburu orokor definitu zituzten, eta horietako bakoitzeko 7 azpi helburu espezifiko identifikatu zituzten.

Irudia 2. Bizitze Onaren Helburu Globalak

Iturria: Hidalgo-Capitán et al. 2019.

Helburu orokorrak horrela definitu zituzten:

1. helburua, "iraunkortasun biozentrikoa". Naturako izaki guztiekiko harmoniaren helburu orokorra: Ekosistemen biodibertsitatearen, espezieen bioaniztasunaren eta biodibertsitate genetikoaren galera geldiaraztea, aldi berean gizakion aztarna ekologikoa planetaren bioahalmenera egokituz.

2. helburua, "ekitate soziala". Gizaki guztiekiko harmoniaren helburu orokorra: Munduko biztanleen gaitasun eta aukera disparekotasun mailak murriztea, herrialdeen, eskualdeen, landa- eta hiri-barrutien, etnien, erlijioen, klase sozialen, generoen, sexu-identitateen eta pertsonen artean, bai eta lortutako gizarte-ongizatearen disparekotasun mailak ere.

3. Helburua, "gogobetetze pertsonala". Norberarekiko harmoniaren helburu orokorra: Pertsonek beren bizitzarekiko duten asebetetze-maila handitzea, lurralde-testuinguru desberdinetan, eta aldi berean, asebetetze-maila altuenen eta gutxien asebetetzen diren pertsonen arteko distantzia murriztea.

Ostera 21 helburu espezifikoak ere definitzen dituzte laburki (ikus irudian), baina gero ez dute ezaugarri edo adierazle konkretuagorik sakontasunez jartzen. Puntu honetara ailegatzean ohar bat. Helburu orokorren definizioa eta helburu zehatzen lerroburuak ikusita, zein lengoai mota eta jakintza iturri erabiltzen dituztela somatzen du irakurleak? Ene uste apalean, paradigma moderno eta jakintza zientifikoarenak nagusiki, horregatik *Buen Vivir Global*-az ari dira, eta ez *Sumak Kawsay* terminoaz. Bestetik, posgarapenak tokian tokiko irtenbideak bilatzen zituen, ez homogeneoak eta unibertsalak izango direnak, beraz, posible al da Bizitze Onaren helburu global batzuk definitzea? Bi arrisku hauek onartzearekin batzuk ez daude ados, baina ariketa interesgarria eta beharrezkoa da duda barik helburu globalak imajinatu ahal izatea.

4.3. Bizitze Ona eta feminismoak

Egin dezagun aurrera beste oinarrizko ikuspegi batekin: zer dio Bizitze Onak generoaz? Eta feminismoekiko nola kokatzen da? Ez dago erantzun errazik. Lehendabizi aitortu behar da Bizitze Onaren proposatzaile nagusienek ez diotela arreta berezirik dedikatu gai honi zoritxarrez, gainera horietako asko gizonezkoak direla kontutan hartu behar da[4]. Goazen eztabaidarako interesgarriak izan daitezkeen puntu batzuk laburki seinalatzera.

Lehenik, Bizitze Ona eta feminismoen arteko puntu amankomun bat bizitza erdigunean jartzea izan daiteke, bizitzaren birsortze zabaldua gai funtsezko moduan kokatzea (Pérez eta Domínguez-Serrano 2015). Honek aldi berean, ekodependentziak eta interdependentziak azalaraztea ahalbidetzen du, eta zaintza eta lan erreproduktiboen erabateko garrantzia ikustarazten ditu. Ekofeministek diotenez interdependienteak gara gizaki guztiok gure bizitzaren une anitzetan besteen zaintza behar izaten dugulako; eta aldi berean ekodependienteak gara naturaren elementu anitzak behar ditugulako bizirauteko. Zentzu horretan bi korronteek kapital-bizitza gatazka zentrala identifikatzen dute. Baina ordea, zaintzen garrantzia identifikatuta ere, Bizitze Onak ez ohi du zaintza horiek zeintzuk eta nola egiten dituzten

[4] Nik neuk nere muga nabariak aitortu nahiko nituzke hemen: nere publikazioetan Bizitze Onaz aritzean arreta gehio jarri diot alde ekologiko-biozentrikoari, extraktibismoari eta arlo ekonomiko alternatiboari (ekonomia solidarioa); eta feminismoetan ez naiz aditua ez nahi/behar beste aritua.

(emakumeak, dohan, esplotazioan...) esplizituki kritikatzen, eta hor feminismoetatik gehiago ikastea tokatuko litzaioke Bizitze Onari.

Bigarrenik. Bizitze Onak, genero kategoria erabili baino, osagarritasun printzipioari erreparatu ohi dio, sistema bikoitza azpimarratuz, "*chacha-warmi*", non edozertarako eta uneoro joera femenino eta maskulino anitzek elkar osatzen duten oreka batetan. Izan ere batzuek genero enfokea modernoa, inposatua eta murriztailea dela seinalatzen dute. Osagarritasun sistema hau teorikoki femenino/maskulino berdintasun maila batetan eta ekitatean planteatzen da, baina praktikan rolen garrantzia eta lanaren banaketa sexuala ez da esplizituki zalantzan jartzen, eta beraz zailtasunak agertu ahal dira feminismoen aldarriak aurrera eramateko.

Hirugarrenik, Bizitze Onak naturarekin harmoniari ematen dion garrantzia haundia jarraiki eta horretan kultura anitzek jokatzen duten papera errekonozituta, asko baloratzen ditu normalean emakumeek gordetako antzinako jakintzak (hazietan, belarretan, naturaren zikloetan, etabar). Honek berriro ekodependentzia azpimarratzen du, eta ekofeminismoarekin bat egitea erraza litzake beraz. Arrisku potentzial bat identifikatzearren emakumeekiko esentzialismo biologiko batetan erortzea gerta liteke.

Laugarrenik, Bolivian nagusiki despatriarkalizazioa eta deskolonizazioa aldi berean jorratu behar direla azpimarratu dute (Vega 2014). Bi opresio horien loturak identifikatzean, intersekzionalitateak lantzeko esparru interesgarria irekitzen da. Hau da, intersekzionalitateak izakiok posizio, jatorri, eta identitate anitzak aldi berean izan ditzakegula onartzen du, eta horiengatik botere/menpekotasun harreman desberdinak sortu daitezkeela. Hala, demagun emakume indigena nekazari txiro batek, lau opresio mota arrunt jasan ditzakela aldi berean: gizonezkoena emakumenganakoa, txuri-mestizoena indigenekikoa, hiritarrona nekazariekiko, kapital-metaketarena txiroekiko. Baina intersekzionalitateak aldi berean askapen prozesuen sinergiak eta potentzialitateak azpimarratzen ditu, eta Bizitze On feministak horretarako potentzialitate haundia dauka.

Bosgarrenik, justu aurreko puntuarekin kontraesanean akaso, Bolivia eta Ekuadorreko esperientzietan, gobernuek nola erabili izan dute boterea instituzioetatik? Bizitze On estatista edo sozialistaren izenean ere konfigurazio eta funtzionamendu eredu autoritario eta patriarkalak aplikatu dituzte hainbatetan (Vega 2014).

Seigarrenik, atal labur hau amaitzeko, Bizitze Onak afektibotasun eta subjetibotasunari ateak irekitzen dizkion heinean, aukerak ireki daitezke ere genero erlazioak eta menpekotasun harremanak, subordinazio eta botere dinamikak edo/eta biolentzia erlazioak beste ikuspegi batetik aztertzeko. Baina berriro ere, hemen lana egiteke dago oraindik, komunitate indigena askotan emakumeekiko biolentzia maila desberdinak ematen direlako.

Orohar esan dezakegu Bizitze Ona eta feminismoen arteko lotura teoriko potentzial asko daudela, bai bata zein bestea aberastu eta aztergaiak sakondu eta fintzeko. Bizitze Onaren proposatzaileek, Hegoaldetik, herri indigenetatik, euren bide propioa egin behar dute euren feminismo ereduak topatzen (komunitarioak, dekolonialak, antirrazistak...), baina bide luzea dago oraindik aurrean.

4.4. Bizitze Ona eta ekonomia ereduak

Bizitze Ona eraikitzea posible al da ekonomia sistema kapitalista baten barruan? Eta eredu extraktibista baten barruan? Bi galderei erantzun sinplista bat: ez, Bizitze Ona ez da bateragarria ez kapitalismoarekin ezta extraktibismoarekin, sistema hauen metaketa, ustiakuntza eta hazkuntza moduek ez dutelako bizi den guztiarekin oreka eta armonia mantentzen uzten. Baina klaro, egun bi sistema horien uztarketa dugu errealitatean, eta existitzen den horretatik abiatuz nola zeozer desberdina sortu? Zein beste eredu ekonomiko behar dira? Galdera hauek modu sinplista batetan nekez erantzun ahalko genituzke. Ez dago Bizitze Onaren doktrina konkretu bat sistema ekonomikoei buruz, eta paradigma ekonomiko heterodoxo anitzetatik elementuak har ditzake beraz. Adibidez: ekonomia komunitariotik, ekonomia ekologikotik, ekonomia feministatik, edo ekonomia sozial solidariotik. Noski, hauek ere euren artean desberdintasun batzuk dituzte, baina baita elkar topaketarako puntu garrantzitsu amankomunak ere.

Hasteko, ekonomia komunitarioaz hitz egin dezakegu, izan ere jatorrizko Bizitze Onaren korronte indigenistarekin agian gertutasun gehien duen paradigma ekonomikoa baita. Ekonomia komunitarioak nabarmen kritikatzen ditu kapitalismoa eta merkatua gailentzearen printzipioa, eta bestelako harreman ekonomikoak proposatzen ditu elkarrekikotasun, osagarritasun eta erlazionalitate printzipioetan oinarrituta.

Ikuspuntu honetatik ekonomi analisiaren kategoria asko berdefinitu behar dira: zer den lana, normalean ez merkantilizatua eta kolektiboki egina; zer diren ondasunak eta nolakoa izan behar duen euren jabetza, etabar.

Baina ekonomia komunitario hau normalean tokian tokiko komunitate txikietarako balio du, izan ere, bere ezaugarri hauek azpimarratu ohi direlako: (i) lurralde definitu eta konkretu batetan eman behar da, non materialtasun eta espiritualtasun alorren arteko harreman esanguratsuak sortu eta eman daitezkeen; (ii) komunitateen autosufizientzia bilatzea, non *ayllu*-ak paper garrantzitsua duen elkartasun eta erreprozidade forma anitzak kanalizatu ditzakeelako; (iii) ingurunearen maneju jasangarria; (iv) lan-indarra eta lan-harremanak ez dira modu merkantilizatuan ikusten. Ezaugarri hauek oso espezifikoak eta zorrotzak dira, eta toki askotan ezin dira bete. Geroz eta zailagoa da komunitate indigenetan betetzea ere, beraz hirigune haundi batetan are zailago. Bizitze Ona, edo zehatzago, *Sumak Kawsay* ezin al da ekonomia komunitario honetatik kanpo eman? Ez dakigu hori erantzuten, baina bestelako ekonomia iturri alternatiboetatik edaten saiatu ahal gara behintzat.

Ekonomia Ekologikoa ere iturri baliagarria da. Ekonomi eredu honek Bizitze Onaren korronte ekologista-posgarapenekoa-pluralistarekin errazago egiten du bat. Honek ere merkatuaren gailentzea eta kapitalismoa kritikatzen ditu, eta bide horretan azpimarra jartzen dute adibidez ideia hauetan: (i) ekosistemen funtzionamendu orekatuan; (ii) materialeen eta energiaren erabileran limiteak ezartzean eta zirkularitatea sustatzean; (iii) balioen inkonmensurabilitatean, eta balorazio monetarioen muga anitzak aitortzean; (iv) tokiko eskalak lehenestean; (v) agroekologia eta elikadura burujabetzan; besteak beste.

Ideia hauek ondo bat egiten dute Bizitze Onarekin, baita desazkundearen proposamenekin, eta hemen bien arteko lotura potente bat iraunkortasun trantsizio sakonak martxan jartzeko. Baina Bizitze Onak espiritualitatea, biozentrismoa eta izaki bizidun guztien errespetuan pausu bat harago doa, eta adibidez hori naturaren eskubideak errekonozitzean ikusi daiteke.

Ekonomia Feminista beste ezinbesteko iturria da, honek ere kapitalismoa eta merkatuen nagusitasuna kritikatzen ditu. Baina feminismoaz hitzegitean aipatu bezala, igual Bizitze Onetik oraindik ez da nahikoa adar honetan sakondu. Bat egiteko esparru nagusiena bizitza eta zaintzak ekonomiaren erdigunean jartzea da duda barik

(ekodependentzia eta interdependentzia). Eta bi ideia horiek ere kategoria ekonomiko asko berdefinitzera eramaten gaituzte halabeharrez: nagusiki lana(k) ulertu eta antolatzeko erak, baina baita kontsumoa, ondasun publiko-kolektiboak, etabar. Bizitze Onari falta zaiona oraindik emakumeek egungo ekonomian dituzten sarbideen disparekotasunak aztertzea da, nola integratzen diren edo nola diskriminazioa eta menpekotasuna jasotzen duten sistema ekonomikoetan, adibidez.

Azkeneko iturria Ekonomia Sozial Solidarioa da, eredu hau gainera Ekuadorreko Konstituzioan ere errekonozitzen da (ekonomia komunitarioa ere), eta ostera politika espezifikoak garatu izan dira finean ekonomia popular eta solidarioa izendatu izan duten alorrean. Ekonomia Sozial Solidarioa praktika anitzen amalgama bat da (Ekonomia Soziala tradizio zaharretik eta Ekonomia Solidarioaren praktika berrituetatik eratortzen da), eta orientazio normatibo garbi bat dauka, hau da, balore eta printzipio batzuk izendatzen ditu eta bere praktiketan betetzen eta neurtzen saiatzen da.

Printzipio hauen artean ekitatea, lana, ingurugiro jasangarritasuna, lankidetza, irabazi asmorik eza, eta inguruarekiko konpromisoa topatu ditzakegu REAS-Euskadi[5] sarearen arabera, baina beste toki batzuetan antzeko ideiei bestelako izendapenak jarri izan zaizkio. Hemen interesgarria da printzipio hauek praktikan ondo bat egin dezaketela aipatutako erregulazioa, birbanaketa, birdimentsionamendu eta dezentralizazio, eta desmerkantilizazio prozesuekin, eta horregatik dira ere baliagarriak Bizitze Onerako (Villalba-Eguiluz eta Pérez de Mendiguren 2019). Baita ekonomiaren demokratizazioa bilatzen dutelako ere.

Finean, esan dezakegu Bizitze Onak ez duela eredu ekonomiko bakar bat, baizik eta teoria ekonomiko heterodoxo anitzetatik elementuak hartzen joan beharko duela. Ekonomia komunitarioa *Sumak Kawsay* korrontetik gertuago egon daiteke; ekonomia ekologikoa korronte posgarapen ekologistatik; eta ekonomia sozial solidarioak agian aurreko bi korronteetarako balio du, baina baita korronte sozialista-estatistarako ere. Hori bai, guztiek ekonomia feministaren ikuspegien beharra dute oraindik.

[5] https://reaseuskadi.eus/

Reconociendo nuestras raíces milenarias, forjadas por mujeres y hombres de distintos pueblos,

Celebrando a la naturaleza, Pacha Mama, de la que somos parte...,

Como herederos de las luchas sociales de liberación frente a todas las formas de dominación y colonialismo,

Decidimos construir

Una nueva forma de convivencia ciudadana, en diversidad y armonía con la naturaleza, para alcanzar el buen vivir, el sumak kawsay.

Constitución del Ecuador, 2008.

5. ESPERIENTZIAK ERREALITATEAN: Konstituzio eta extraktibismoaren mugak

Gaur egun oraindik indarrean dauden Ekuadorreko (2008) eta Boliviako (2009) konstituzioetan, *Buen Vivir* eta *Vivir Bien* terminoak errekonozitu ziren hurrenez hurren, horrek aurrerapausu itzela suposatu zuelarik paradigma honen zabalkunderako. Edozein konstituzio ordea gero plan, estrategia eta politiketan garatu behar da, eta ostera horiek ondo inplementatu baliabide, neurri eta adierazle konkretu nahikorekin, bestela paper hutsean geratu daitezke.

Ekuadorreko konstituzioan *Buen Vivir*-a atal askotan agertzen da. Adibidez II. Tituluan non *Buen Vivir*-aren eskubideak definitzen diren, edo VI. eta VII. Tituluetan non Garapen Erregimena eta *Buen Vivir*-aren Erregimena definitzen diren hurrenez hurren. Konstituzioan ere naturaren eskubideak errekonozitzen dira, eta ekonomia sistema osoa sozial eta solidarioa izan behar duela esaten da.

Ekuadorren, konstituzioaren ondotik 2009-2013 epealdirako aldaketarako politikak sustatzeko lehendabiziko Plan Nazionala publikatu zen (*"Plan Nacional de Desarrollo. Plan Nacional para el Buen Vivir. Construyendo un Estado Plurinacional e Intercultural"*), eta jarraian hurrengo 2013-2017 epealdirako bigarren Plana (*"Plan Nacional de Desarrollo. Plan Nacional para el Buen Vivir. Todo el mundo mejor"*), berauek Estatuaren politika guztietarako gida bezala planteatu zituztelarik. Izenburuak

berak *Buen Vivir* helburu dela aipatzen du, politika guztien gidari, eta 12 helburu nagusi zerrendatzen dituzte, bakoitza bere neurri eta helmugekin.

Nola, zein adiera edo ulermen eredurekin agertu da Bizitze Ona testu ofizial hauetan? Nola (des)itxuratzen joan da paradigma teoriko-idealetik konstituziora pasatzean? Eta gero plan konkretuetan idazterakoan? Eta finean politiketara eta hartutako neurrietara ailegatzean? Mugak eta kontraesanak anitzak izan dira (ezinbestean horrelako iraultza kontzeptual bat abiatuko bada), adibidez plurinazionalitatearen garapenean; jendartea eta herrien partehartze prozesuetan; ekonomia sozial solidarioaren garapenean; elikadura burujabetzaren sustapenean; edo eredu extraktibista eraldatze nahiean. Hemen guztirako tokirik ez dugu, eta oso laburki, adibide gisa, ekonomia sozial solidarioaren sustapenaren eta extraktibismoaren bilakaerak aipatuko ditugu Ekuadorren.

5.1. Extraktibismotik ezin atera

Lehenik extraktibismoari dagokionean, esan dezagun sinpleki extraktibismoa garapen ekonomikoa antolatzeko modu bat dela (horrek jendartean edo naturan dituen eragin guztiak barne) non baliabide naturalak eskala haundian eta oso modu intentsiboan erabiltzen diren, baliabide natural horiek prozesamendu industrial gutxi jasoz, eta nagusiki exportazioetara dedikatuta daudenean. Ekuador, Hego Amerikako herrialde guztiak bezala historikoki extraktibista izan da kolonia garaietatik, eta gaur egun izaten jarraitzen du. Ekuadorrek nagusiki petroleoa, bananak, otarrainxkak, kakao eta txokolateak, arrainak, kafea eta loreak exportatzen ditu. Baliabide natural (berriztagarri zein ez berriztagarriak) kategoria gutxi hauen exportazioek herrialdeko exportazio guztien %70 baino gehiago suposatzen dute, nagusiena diferentzia askorekin petroleoa delarik (Villalba-Eguiluz eta Etxano 2017).

Extraktibismoak arazo ugari ekartzen ditu jendartean, natura eta ekosistemen degradazioan, gatazka sozio-ekologiko askoren iturri delarik (Latorre et al. 2015), sakonean truke ekologiko desorekatua eta baliabideen ustiakuntza azkarra bi iturburu nagusi direlarik. Truke ekologiko desorekatuak zera inplikatzen du Ekuadorreko kasuan: urtero bere balantza komertzial fisiko eta monetarioak desorekatuta daudela. Hau da, tonelada material gehiago exportatzen du inportatzen dituenak baino, baina ordea dolarretan neurtuta balantza komertzialean defizita du, ondasun gehiago inportatzen dituelako exportatzen dituenak baino. Finean, gainontzeko munduko

herrialdeek (herrialde aberastuek esan beharko genuke) euren baliabide naturaletaz baliatzen gara. Ikusi ondorengo taulan nola hori ematen jarraitzen zen Buen Vivir-aren bigarren plana hasita ere.

Taula. Ekuadorreko exportazio-inportazioak bolumenean eta merkatu balioan.

	2013	2013	2014	2014	2015	2015
	Bolumena (tonak)	Balioa (milioi $)	Bolumena (tonak)	Balioa (milioi $)	Bolumena (tonak)	Balioa (milioi $)
Exportazio totalak	29.253.060	24.750	31.407.301	25.724	31.679.303	18.330
Inportazio totalak	15.616.378	25.535	17.213.147	26.223	15.538.709	20.324
Saldoa	13.636.681	-784	14.194.154	-499	16.140.594	-1.993

Iturria: Villalba-Eguiluz eta Etxano-tik egokitua (2017).

Extraktibismoa zentzu horretan ez da desiragarria, baina berau gainditzea eta beste eredu batetara abiatzea zaila da, inertzia historiko asko daudelako atzetik eta fenomeno konplexua delako: politika ekonomiko globala eta bere metabolismoaren menpe dago; oreka makroekonomikoak eta atzerriko dibisen neurrien menpe (Ekuadorreko ekonomia dolarizatua dago); gobernantza aktore eta instituzioen botere borroken eta tirabiren menpe; eta baita jendarte heterogeneo baten sektore desberdinen interesen menpe (adibidez, klase ertainen kontsumoa igo nahiean, eta sektore publikoa finantzatu nahiean justifikatu izan da extraktibismoa Ekuadorren). Gainera, epe motzeko eta epe luzeko helburu kontrajarriak agerian utzi ditzake: epe motzean natura esplotatzea ekonomikoki errentagarria suertatu zitekeen batzuentzat, baina epe luzera errentagarritasun horren iturria hausten du.

Orduan, Bizitze Onak extraktibismoa gainditu eta eraldatu nahi du, baina, "gobernu aurrerakoien" garaian, Bizitze Ona konstituzioan eta Plan guztietan sartu zenean, horren norabidean aurreratu al zen? Zoritxarrez ez. Datuak begiratuta inkluso kontrakoa esan daiteke, extraktibismoa indartu zela. Ekuadorren ez da soilik aurreko baliabide naturalen exportazio mailak igo zirela, baizik eta sektore berriak ere sustatu zirela, Ekuadorren mineria adibidez. Orotara Naturaren Eskubideen deklarazioak ez ziren bermatu; ingurumen gaietan partehartzea galarazi zen; eta ekoizpen-matrizearen dibertsifikazioan eta eraldatzean ez zen aurre egin (Villalba-Eguiluz eta Etxano 2017).

Atal honetan oso esanguratsua izan zen Yasuní Parke Nazionaleko petroleoa ez ustiatzeko proposamen berritzailea finean ez zela aurrera atera. Ekuadorreko oihana amazonikoan biodibertsitate oso haundiko tokia da Yasuní, non gainera herrialde indigena ez kontaktatuak borondatezko isolamenduan bizi diren. Ekuadorreko amazoniako lur-azpia horretan ere petroleoa dago. Bada, proposamena izan zen petroleo hori ustiatu barik uztea neurri ekologiko eta sozial moduan, CO_2 isuriak ez haunditzeko, trukean nazioarteko fondo bat sortuz diru iturriak konpentsatzeko nolabait. Martxan jarri zen, baina gero ondo atera ez. Halere, Ekuadorreko jendeak sinadura bilketa eta erreferenduma egin zuen Yasuní-n petroleoa ez ustiatzeko, eta finean Gobernuak ez zuen kasurik egin.

5.2. Politika eraldatzaileak sustatzeko zailtasunak: ekonomia popular eta solidarioaren kasua

Esan bezala 2008ko konstituzio berritzailearekin, eta 2009 *Buen Vivir*-erako Planaren jarraipenarekin, aldaketa sakonak antzeman zitezkeen Ekuadorreko politiketan alor askotan, baina ostera ez ziren gauzatu, besteak beste Ekonomia Sozial eta Solidarioaren esparruan. Konstituzioaren bidea jarraitu nahian, 2011an Ekonomia Popular eta Solidarioaren[6] Legea promulgatu zen, eta Ekonomia Popular eta Solidariorako Institutua sortu besteak beste horren sustapenerako. Ekuadorren aurretiaz jada ekonomia solidarioaren eragile eta erakundeak existitzen ziren, eta garai horretan bertan ere MESSE (*Movimiento de Economía Social y Solidaria del Ecuador*) sortu zen hainbat erakunde sozial artikulatzen zituena.

Antza estatuak pausuak emango zituen ekonomi ereduak aldatzen saiatzeko, baina tartean hainbat arazo sortu ziren jarraian ikusiko dugunez. Adibidez, Ekonomia Popular eta Solidarioaren sektore bera identifikatu eta mugarritzean arazoak egon ziren, zein erakunde motek izan behar zuten sektore honen barruan? Nola zerrendatu edo erregistratu estatuaren partetik? Hemen koherentzia falta arazoak sortu ziren, karga burokratiko anitzak, eta horregatik hainbat erakundek ez partehartzea erabaki

---

[6] "Ekonomia Popular Solidarioa" terminua erabiltzen dugu Ekuadorreko politika ofizialetaz hitzegiteko, berton horrela izendatu dutelako. Ordea, Ekonomia Solidario edo Ekonomia Sozial Solidario terminuetaz ari garenean, korronte teoriko zabalagoaz mintzatuko gara, edo erankunde sozial eraldatzaileetaz.

zuten (autobazterketa), eta ordea, enpresa konbentzional batzuek aukera baliatu zuten eurak erregistratzeko eta estatuaren onura batzuk jaso ahal izateko (intrusismoa) (Villalba-Eguiluz et al. 2020).

Bestetik politiken koordinazioan eta gobernantzan sortu ziren arazoak. Erakunde sozialen partehartze aukera falta egon zen neurriak diseinatu eta inplementatzerakoan; burokratizazioa ere areagotu zen; eta horregatik ekonomia solidarioaren dinamika propio eta natural batzuk oztopatu ziren ere paradojikoki.

Beste arazo nabarmen bat, Ekonomia Popular eta Solidarioaren jarduerak merkatuan integratzean ematen diren inkoherentziekin lotura zuten, elkartasun eta erreprozidade dinamikak baino, mozkinak lotzearren dinamika dependienteak sortu bait ziren, bai erosketa publikoekiko zein hipermerkatu handizkari batzuekiko (idem).

Finean bi gatazka haundi islatu ziren neurriokin. Batetik, Estatuak sustatutako Ekonomia Popular eta Solidarioak sistema ekonomiko osoaren eraldaketa bilatu behar al du? Edo bakarrik segmentu espezifiko konkretu batetan zentratu (txiroen ekonomia jarduera txikietan)? Eta aldi berean, nola ekonomia solidarioaren baloreekiko fidela izaten jarraitu, eta horiek inplementatu eskala haundiago batetan eta merkatuarekin eta estatuarekin hartuemanean sartzerakoan?

Gainera Ekonomia Popular eta Solidario politiketarako lehenengo urteetan Gobernuak dirua jarri arren, 2014tik aurrera murrizketak oso nabariak izan ziren, eta apenas sustapen politikak egin ahal izan ziren (Villalba-Eguiluz et al. 2020). Egun ekonomia solidario elkarte askok bere horretan jarraitzen dute, tokian tokiko oinarrietatik lan egiten, baina estatuaren politikek hartu duten norabidea ez da desiragarria zena.

Para poder construir sociedades sostenibles, justas y equitativas, debemos realizar una transición hacia otro modelo radicalmente diferente que sitúe el cuidado de la vida y del planeta en el centro... Creemos que la generación de redes, el trabajo conjunto y la articulación de discursos, luchas y movimientos resultan imprescindibles para avanzar colectivamente hacia la transformación social... Iniciamos nuestro trabajo en red queriendo acercarnos y dar a conocer de manera interconectada distintas corrientes de pensamiento que nos proponen construir nuevos modelos de organización social que sitúen en el centro el cuidado de la vida y del planeta, como lo son los paradigmas de Decrecimiento y Buen Vivir desde una mirada feminista.

Mugarik Gabe, Red Decrecimiento y Buen Vivir, 2016.

6. AZKEN HITZAK: Erronkak eta elkar-bilaketak orain eta hemen

Bizitze Ona Ekuador eta Boliviako konstituzioetara ailegatu zenetik hamarkada bat baino gehiago pasatu denean, tartean lehenagoko arazo globalak ageriago uzten dituen (sin-)pandemia bat igarota, *impasse* egoera batetan gaude paradigma honen zabaltzeari dagokionean. Insituzionalki erabilia izan ostean, ez da gehiago aldarrikatzen ez eta zabalduko. Herri indigenek euren ondarea kooptatu nahi izan dutenaren kezkarekin darraite. Paradojikoki Europako mugimendu alternatibo eta akademiaren artean da gehien zabaldu izan den esparruan azken urteetan, baina hor ere geldiunea. Zer tokatzen da orain orduan? Nola egin daiteke aurrera Bizitze Ona sustatzeko?

Batetik aldarrikatu behar da praktikan frustratutako trantsizioek ezin dutela paradigma teoriko berak duen potentzialidadea baztertu arazi. Bestetik, hemen Euskal Herritik, Europatik, hasieratik pendiente ditugun galderak: Bizitze Onaren zein alderdi ekarri ditzakegu gurera? Gure bizimodu moderno, hiritar, kontsumista, estresatuan kabitzen al dira? Nola, zenbateraino, zertarako beste eredu alternatiboekin uztartu, desazkundearekin kasu? Eta espreski euskaldunok, ba al dugu, izan al genuen, edo etorkizunera izan al dezakegu gure Bizitze On eredu propio bat?

Krisi sakon anitzak ematen diren garai honetan, “utopiak” sarean eraikitzen saiatu beharko dugu, trantsizio ekosozial jasangarri eta justuak abiarazi nahi baditugu

behintzat. Ausartak izan behar dugu horretarako, helburu eta aldaketa erradikalagoak bilatzeko beldur barik, horiek zientifikoki eta politikoki ondo justifikatuta daude eta. Bizitze Ona erreferentzia desiragarri horietako bat da, bestelakoak ere badaude. Eta Ekuadorren emandako prozesuaz zeozer ikasterik badugu, aldaketarako oztopoetaz, kooptazio arriskuetaz, aktoreen arteko konfrontazioetaz, etabar. Finean, historia herriona omen da.

7. BIBLIOGRAFIA

Acosta, Alberto (2013) *El Buen Vivir. Sumak Kawsay, una oportunidad para imaginar otros mundos.* ICARIA.

Cubillo-Guevara, Ana Patricia, Antonio Luis Hidalgo-Capitán, Santiago García-Álvarez (2016) El Buen Vivir como alterantiva al desarrollo para América Latina. *Iberoamerican Journal of Development Studies*, 5(2):30-57.

Choquehuanca, David (2010) Hacia la reconstrucción del Vivir Bien. *ALAI. América Latina en Movimiento*, 452:8-13.

Escobar, Arturo (2010) Latin America at the crossroads: alternative modernizations, postliberalism, or post-development? *Cultural Studies*, 24(1):1-65.

Escobar, Arturo (2015) Degrowth, postdevelopment and transitions: a preliminary conversation. *Sustainability Science*, 10(3):451-462.

Gudynas, Eduardo (2011) Buen Vivir: germinando alternativas al desarrollo. *ALAI, América Latina en movimiento*, 462:1-20.

Gudynas, Eduardo (2014) El postdesarrollo como crítica y el Buen Vivir como alternativa, pp.61-95, en: Delgado (coord.) *Buena Vida, Buen Vivir: imaginarios alternativos para el bien común de la humanidad.* UNAM.

Hidalgo-Capitán, Antonio Luis, Santiago García-Álvarez, Ana Patricia Cubillo-Guevara, Nancy Medina-Carranco (2019) Los Objetivos del Buen Vivir. Una propuesta alternativa a los Objetivos de Desarrollo Sostenible. *Iberoamerican Journal of Development Studies*, 8(1):7-57.

Huanacuni, Fernando (2010) *Buen Vivir/ Vivir Bien. Filosofía, política, estrategias y experiencias regionales andinas*. CAOI, Lima.

Kothari Ashish, Ariel Salleh, Arturo Escobar, Federico Demaria y Alberto Acosta (coord.) (2019) *Pluriverso. Un diccionario del posdesarrollo.* Barcelona, Icaria.

Latorre, Sara, K. Farrell, Joan Martínez-Alier (2015) The commodification of nature and socio-environmental resistance in Ecuador: an inventory of accumulation by dispossession cases, 1980-2013. *Ecological Economics*, 116:58-69.

Macas, Luis (2010) Sumak Kawsay: La vida en plenitud. *ALAI, América Latina en Movimiento*, 452:14-16.

Pérez, Laura, Mónica Domínguez-Serrano (2015) Una revisión feminista del decrecimiento y el Buen Vivir. Contribuciones para la sostenibilidad de la vida humana y no humana. *Revista de Economía Crítica*, 19:34-57.

Rodríguez, Adriana (2016) *Teoría y práctica del Buen Vivir: Orígenes, debates conceptuales y conflictos sociales. El caso de Ecuador.* Tesis doctoral, UPV/EHU.

Quijano, Aníbal (2011) Bien Vivir: entre el desarrollo y la des/colonialidad del poder. *Ecuador Debate*, 84:77-88.

Tortosa, José María (2011) *Maldesarrollo y Malvivir. Pobreza y violencia a escala mundia*. Abya Yala, Quito.

Vega, Silvia (2014) El orden de género en el sumak kawsay y el suma qamaña. Un vistazo a los debates actuales en Bolivia y Ecuador. *Íconos*, 48:73-91.

Villalba, Unai (2013) Buen Vivir vs Development: A paradigm shift in the Andes? *Third World Quarterly*, 34(8):1427-1442.

Villalba-Eguiluz, Unai, Iker Etxano (2017) Buen Vivir vs Development (II): The limits of (neo-)extractivism. *Ecological Economics*, 138:1-11.

Villalba-Eguiluz, Unai, Juan Carlos Pérez de Mendiguren (2019) La economía social y solidaria como vía para el Buen Vivir. *Revista Iberoamericana de Estudios del Desarrollo*, 8(1):106-136.

Villalba-Eguiluz, Unai, Asier Arcos-Alonso, Juan Carlos Pérez de Mendiguren, Leticia Urretabizkaia (2020) Social and Solidarity Economy in Ecuador: Fostering an Alternative Development Model? *Sustainability*, 12(17):6876.

Walsh, Catherine (2010) Develoment as Buen Vivir: institutional arrangements and (de)colonial entanglements. *Development*, 53(1):15-21.